

291; a.mf., *el-Ahkâmü's-sultâniyye* (nşr. Ahmed Mübârek el-Bağdâdî), Kahire-Küveyt 1409/1989, s. 4-5, 6, 14-17, 30, 33, 59-61; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Gıyâşî* (nşr. Abdülâzîm ed-Dîb), Katar 1401, s. 59-91; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (Köymen), s. 116-117; İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz* (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut 1413/1993, I, 313, 533-534; II, 70-71; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1408/1988, I, 276-277, 389-391, 573-576; IV, 91-92; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 160; Tabersî, *Mecma'u'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, Beyrut 1414/1994, II, 113, 116, 425-426; IX, 49-50; Kâsânî, *Bedâ'î'* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1418/1997, IX, 107, 126-127; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut 1411/1990, VI, 105-106; IX, 54-56; X, 116-117; XXVII, 152; Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Beyrut 1404/1984, XI, 396-400; Kurtubi, *el-Câmi'*, III, 171-172; IV, 250-252; V, 258-263; XVI, 36-38; Takıyyüddîn İbn Teymiyye, *es-Siyâsetü's-şer'iyye fi işlâhî'r-râ'i ve'r-ra'iyye*, Kahire 1969, s. 157-161; Bedreddin İbn Cemâa, *Tahtirü'l-ahkâm fi tedbiri ehli'l-İslâm* (nşr. Fuâd Abdülmün'im Ahmed), Devha 1408/1988, s. 52-53; Zehebî, *Târihu'l-İslâm: sene 501-550*, s. 435; a.e.: *sene 551-600*, s. 94, 363, 376, 380, 386, 1182; a.e.: *sene 601-630*, s. 197, 426; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ahmed Ebû Mühlîm v.dğr.), Beyrut 1407/1987, VII, 150; IX, 202; XII, 298; İbn Haldûn, *Muqaddime*, Kahire, ts. (Matbaatü Mustafa Muhammed), s. 223-224; Makrîzî, *el-Hıttat*, II, 266; İbnü'l-Hümâm, *el-Müsâyer*, Bulak 1317, s. 277, 281-282; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âli Selçuk* (haz. Abdullah Bakır), İstanbul 2009, s. 47, 872; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, Beyrut 1416/1995, V, 7; VIII, 108-109; Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1415/1994, V, 422; Makkarî, *Nefhu'l-ğîb*, II, 239; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ'*, II, 242; Şânîzâde Mehmed Ataullah Efendi, *Şânîzâde Tarihi* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2008, I, 197, 259, 326, 330, 505; Şevkânî, *Neylül-evtâr*, Kahire 1371/1952, VII, 239; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, Kahire 1307, III, 428; Tayyazâde Atâ Bey, *Târih*, İstanbul 1293, III, 120-121, 137; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ankara 1965, s. 217; a.mf., *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul 1969, I, 121-122; Cevâd Ali, *el-Mufaşsal*, II, 109-110, 192-193, 336, 338, 343; Zâfir el-Kâsimî, *Nizâmü'l-hüküm fi ş-şer'î'a ve'l-târîh*, Beyrut 1394/1974, I, 63-83, 213-245, 541-542; Aydın Tanerî, *Türk Devlet Geleneği -Dün ve Bugün*, Ankara 1975, s. 128-142; Mehdî Fazlullah, *eş-Şurâ: Tabf'atü'l-hâkimiyeye fi'l-İslâm*, Beyrut 1404/1984, s. 47-199; Zekerıyyâ Abdülmün'im el-Hatîb, *Nizâmü's-sûrâ fi'l-İslâm ve'n-nüzümü'd-dimukrâtiyyetü'l-mu'âşıra*, [baskı yeri yok] 1405/1985 (Matbaatü's-saâde), s. 16-18, 49-240, 369-411; Özcan Karadeniz Çelebicin, *Roma Hukuku*, Ankara 1986, s. 16-35; M. Abdülkâdir Ebû Fâris, *Hükümü's-sûrâ fi'l-İslâm ve neticetühâ*, Amman 1408/1988, tür.yer.; G. H. Sabine – T. L. Thorson, *A History of Political Theory*, New York 1989, s. 21-26; M. Saîd Ramazan el-Bûtî, "İtîhâşî'sûrâ ve muqavvimâtühâ", *eş-Şurâ fi'l-İslâm*, Amman 1989, II, 479-637; S. N. Kramer, *Tarih Sümer'de Başlar* (trc. Muazzez İlmiye Çığ), Ankara 1990, s. 25 vd.; Hüseyin Atvân, *eş-Şurâ fi'l-âşri'l-Ümevî*, Beyrut 1410/1990, s. 123-130, 155, 156, 157, 187-194, 273-277, 282 vd., 434-436; Tefvîk

eş-Şavî, Fikhü's-sûrâ ve'l-istişâre, Mansûre 1413/1992, tür.yer.; İsmâil el-Bedevî, *Me'âlimü's-sûrâ fi'l-İslâm*, Kahire 1414/1994, tür.yer.; Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları: Siyasi Tarih*, Ankara 1994, s. 137-138; M. Ziyâeddin er-Reyyis, *İslâm'da Siyasi Düşünce Tarihi* (trc. İbrahim Sarmış), İstanbul 1995, s. 300-304; Lüey Sâfi, *el-Akıde ve's-siyâse*, Herndon 1416/1996, s. 173-212; M. Muhammed Nâşid, *el-Fikrül-idârî fi'l-İslâm*, Dübey 1417/1997, s. 189-228; Bahaeddin Ögel, "Devlet Meclisi ve Kurultay", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, II, 874-887; Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara 2004, s. 101-104, 183-191, 201-205, 207-208, ayrıca bk. tür.yer.; Râif Muhammed en-Na'im, *eş-Şurâ: Esâsüha't-teşrîfi ve bu'düha'l-gâ'î*, Amman 1425/2005, tür.yer.; Abdülhamîd İsmâil el-Ensârî, *eş-Şurâ ve eşeruhâ fi'd-dimukrâtiyye*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-âsriyye), s. 3-325, 421-446; Ya'kûb Muhammed el-Melîcî, *Mebde'ü's-sûrâ fi'l-İslâm*, İskenderiye, ts. (Müessesetü's-sekâfeti'l-câmiyye), s. 29-82; Selim Türçan, *İlk Dönem Kur'an Tasavvuru ve Dönüşümü - Kimlik ve Kitâb İlişkisi Bağlamında* (doktora tezi, 2007), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 297; S. A. Husaini Dacca, "The Shura", *JPHS*, III/2 (1965), s. 151 vd.; Bennây Mûsâ Ulvân, "eş-Şurâ fi'l-Cezîretü'l-Arabiyye kable'l-İslâm", *ed-Dâre*, X/3, Riyad 1405/1984, s. 42-53; Ali Galip Gezgin, "Kur'an'da ve Türk Devlet Geleneğinde Şura", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 4, Isparta 1997, s. 183-207; Hâlid İsmâil Nâyif el-Hemdânî, "eş-Şurâ fi 'aşri'n-nübüvve ve'l-hilâfeti'r-râşide", *Mecelletü Külliyyeti'd-dirâsâti'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye*, sy. 22, Dübey 1422/2001, s. 20 vd., 33 vd.; Pakalın, III, 360-361; B. Lewis, "Mashwara", *EL* (Ing.), VI, 724-725; C. E. Bosworth, "*Shûrâ*", a.e., IX, 504-505; Manuela Marin, "*Shûrâ*", a.e., IX, 505-506; A. Ayalon, "*Shûrâ* (In the Modern Arab World)", a.e., IX, 506; Ömer Faruk Harman, "Konsil", *DİA*, XXVI, 175 vd.; Nebi Bozkurt, "Meclis", a.e., XXVIII, 241-242; İbrahim Çelik, "Mele'", a.e., XXIX, 36, 37.

TALİP TÜRCAN

ŞURÂ (شورا)

XX. yüzyılın başlarında Rusya müslümanları tarafından Orenburg'da çıkarılan Türkçe dergi.

1905 I. Rus İhtilâli'nin getirdiği hürriyet havası içinde, Rusya müslümanlarının kültür merkezlerinden sayılan Orenburg'un zengin Tatar ailelerinden Ramioğulları (Remiyevler) tarafından masrafları karşılanan ve 13 Aralık 1907'de çıkış izni alınan derginin adını Rızâeddin Fahreddin koymuş ve başyazarlığını yapmıştır. İlk sayısı 10 Ocak 1908'de çıkmış, 1917 yılının sonuna kadar on beş günlük aralıklarla 239 sayı yayımlanmıştır. İdil-Ural müslümanlarının en iyi matbaalarından olan Vakîf Matbaası'nda basılan dergi, 1917 Ekim Devrimi'nden önce en uzun ömürlü ve baskı

kalitesi en yüksek yayın organı kabul edilmektedir. Rızâeddin Fahreddin, derginin ilk sayısına yazdığı "Meslek ve Maksat" başlıklı yazıda amaçlarının Rusya müslümanlarına hizmet etmek olduğunu belirtmiş, milletin ilim ve irfanını geliştirmek maksadıyla bir meşveret meclisi kuracaklarını, isteyenlerin bu mecliste konuşabileceğini, okuyucularını memnun etmek için gayret göstereceklerini dile getirmiş ve dergi kapanıncaya kadar bu hedeflerine sadık kalmıştır. Sayfa düzeni ve teknik işleriyle şair Derdmend (Zakir Remiev) ilgilenmiştir. *Şurâ*, Osmanlı Türkçesi ile karışık Kazan Tatar edebî dilinde çıktığından Osmanlı Türkleri tarafından da okunabiliyordu.

İlk sayısından itibaren dergide "Meşhur Adamlar ve Büyük Hadiseler", "Makaleler", "Terbiye ve Tâlim", "Keşfiyyât ve İhtirâât", "Takriz ve Tenkitler", "Siyasî Durum", "Sorular ve Cevaplar", "Hikâye", "Şiir", "İbretli Sözler ve Darbimeseller", "İlânlar" gibi başlıklar yer almıştır. Rızâeddin Fahreddin'in kaleme aldığı 700'e yakın makalede Türk halklarının tarihi, Tatarlar'ın sosyal, kültürel ve siyasal yaşamları, meşhur Doğulu ve Batılı düşünürlerin hayat hikâyeleri üzerinde durulmuştur. Yayımlanan çok sayıda makale edebiyat, içtimaîyat, tarih, eğitim, dil, felsefe, fen, matbuat, sanat ve iktisat gibi konulardadır. Ayrıca şiir, kitap tanıtımı ve okuyucu mektuplarına da yer verilmiştir. Fikir olarak Cedidçiliğin savunulduğu yayınların başında gelen dergi sayfalarını başta öğretmenler, imamlar ve öğrenciler olmak üzere zengin iş adamları, kadılar, âlim, tüccar, molla ve askerlere kadar her zümreye açmıştır. Dergide toplam 880 makale yazarının yer aldığı tesbit edilmiştir. Bunlar arasında aldığı Kerîmî, Burhan Şeref, Abdurrahman Fahreddin, Âlimcan İdrîsî, Mûsâ Cârullah, Hâdi Atlas, Mehmed Hanefî, Abdurrahman Sâdi, Abdurrahman Mustafa, Zâkir Remiyev, Zeki Velidi Togan, Cemâleddin Velidi, Vakıf Celâl gibi isimler bulunmaktadır. Kadın yazarları ise M. Akçurina ve Z. Saide idi. Ayrıca 150'nin üzerindeki makaleyle Âzerî, Kazak, Özbek ve Uygur yazarları dergiye katkıda bulunmuşlardır.

Derginin 15. sayısından itibaren kırk satırdan az, altmış satırdan fazla olmamak üzere hangi konuda olursa olsun hiçbir yabancı söz karıştırılmadan halis Türkçe ile yazılmak şartıyla bir makale yarışması düzenlenmiş, gönderilen makalelerden yapılan bir seçki *Şurâ'nın Til Yarışı* adıyla kitap halinde neşredilmiştir (Orenburg 1910).

Bu yarışmayla ana dilinin korunması ve Arapça, Farsça dahil dilin yabancı kelimelerden kurtarılması amaçlanmıştı. Rızâeddin Fahreddin mezar taşlarının bile sade bir Türkçe ile yazılmasını istiyordu. Dergi sayfalarına akseden tartışmalardan biri "Tatar mı, Türk mü?" konusudur. Kendilerine Türk denilmesine taraftar olan Rızâeddin Fahreddin bu düşüncesinden dolayı ağır eleştirilere uğramıştır. *Şûrâ*'da yayımlanan bazı yazılar daha sonra kitap olarak da basılmıştır. Dergiye gönderildiği halde neşredilemeyen şiirler 1910 yılında *Basılmayan Şiir Mecmuası* adıyla yayımlanmış, devrinde büyük yankı uyandıran Mûsâ Cârullah'ın "Rahmet-i İlahiyye Bürhanları" ve "İnsanların Akide-i İlahiyyelerine Bir Nazar" adlı dizi yazıları 1911'de kitap halinde getirilmiştir.

İstanbul, Kahire, Beyrut, Medine, Paris, Viyana, Petersburg, Moskova gibi şehirlerden gönderilen mektuplar derginin çok geniş bir coğrafyada okunduğunu göstermektedir. Dergide ayrıca Rusça, Türkçe, Arapça, Farsça ve Batı dillerinde yayımlanan gazete ve dergilerden yapılan alıntılara yer verilmiştir. *Şûrâ* 1917 yılına kadar neşredilen Tatar süreli yayınlarınca olumlu değerlendirilmiş, Rusya Bilimler Akademisi'nin çıkardığı *Mir İslâma* dergisi ondan uzun iktibaslar yapmış, *Türk Yurdu* dergiden övücü ifadelerle söz etmiştir. Sovyet döneminde ise bütün süreli yayınlar gibi milliyetçi, burjuvazi taraftarı, panislâmist, pantürkist gibi ithamlara mâruz kalmıştır. 1917 Ekim İhtilâli'nin getirdiği özgürlükler sebebiyle işçi haklarının artması ve grevler neticesinde sıkıntıya düşen Vakit Matbaası 26 Ocak 1918'de Orenburg Müslüman Savaş Komitesi tarafından kapatılınca derginin yayımı da sona ermiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ş. Ahmer, *Matbaacılık Tarihi*, Kazan 1909; Abdullah Battal Taymas, *Kazan Türkleri*, İstanbul 1925, s. 40-80; a.mlf., *Kazanlı Türk Meşhurlarından Rızaeddin Fahreddinoğlu*, İstanbul 1958; Zeki Velidî Togan, *Hâtralar*, İstanbul 1969, s. 30-80; Muhammed Gaynullin, *Tatarskaya Literatura i Publitsitika Naçala XX veka*, Kazan 1975, s. 20-40; Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1907)*, Ankara 1985, s. 140-160; Farid Yahin, *Tatarskaya Literatura Periodičeskoy Peçati Uralska*, Kazan 1992, s. 30-70; Azade-Ayşe Rolich, "Fahreddin, Rızaeddin", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), New York 1995, I, 457-458; Raif Merdanov v.dğr., *Rızaeddin Fehreddin*, Kazan 1999, s. 60-100; Erdal Şahin, "Osmanlıların Kazan Tatar Türklerinin Kültürü ve Diline Etkileri", *Osmanlı*, Ankara 1999, IX, 353-360; İsmail Türkoğlu, *Rusya Türkleri Arasındaki Yenileşme Hareketinin Öncülerinden Rızaeddin Fah-*

reddin (1858-1936), İstanbul 2000, s. 140-230; Ömer Hakan Özalp, *Rızaeddin b. Fahreddin: Kazanla İstanbul Arasında Bir Âlim*, İstanbul 2001, s. 125-200; İbrahim Maraş, *Türk Dünyasında Dinî Yenileşme*, İstanbul 2002, s. 15-30; a.mlf., "İdil-Ural Bölgesi ve Osmanlı Fikri Münasebetleri", *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 5, Ankara 1997, s. 149-155; Akdes Nimet Kurat, "Kazan Türklerinin Medenî Uyanış devri", *DTCFD*, XXIV/3-4 (1969), s. 94-195; Mahmud Tahir, "Rızaeddin Fahreddin", *CAS*, VIII/1 (1989), s. 111-115; Muammer Göçmen, "Prut Savaşı'ndan Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rus Basını ve Müslümanların Bu Basına Katkıları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 19, Isparta 2007, s. 125-150.

MUAMMER GÖÇMEN

ŞÛRÂ-yı DEVLET

(شورای دولت)

1868'de

idarî yargı ve danışma organı
olarak kurulan meclis.

1838'de Meclis-i Vâlâ'nın oluşturulmasıyla başlayan sürecin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. 1854'te Meclis-i Âlî-i Tanzimât'ın teşkili üzerine iki reform meclisinin aynı anda mevcudiyeti yetki karmaşasına sebep olduğundan bu iki meclis 1861'de Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye adıyla birleştirildi. 1864 Vilâyet Nizamnâmesi'yle vilâyetlerde vali, sancaklarda mutasarrıf ve kazalarda kaymakamların başkanlığında teşkil edilen meclislerde idarecilerin yanında yöre halkının seçimle belirlenen müslüman ve gayri müslim temsilcilerinin de bulunması ve aynı şekilde karma mahkemelerin kurulması kararlaştırıldı. Bu uygulamada, Midhat Paşa tarafından Tuna ve Cevdet Paşa tarafından Halep vilâyetlerinde başlatıldı. Böylece taşradaki yeni yapıyla meclisler ve mahkemeler aracılığı ile idarî ve adlî işler birbirinden ayrılmış oldu. Şûrâ-yı Devlet'in kurulması, taşrada baş-

layan bu gelişmelerin merkez teşkilâtındaki bir uzantısı şeklinde gündeme geldi. Nitekim Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye 7 Eylül 1867 tarihli raporunda böyle bir meclisin teşkilinin gerekliliğine işaret etmektedir. 5 Mart 1868'de çıkan bir iradeyle Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye'nin Şûrâ-yı Devlet ve Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye adıyla ikiye ayrılması kararlaştırıldı. Şûrâ-yı Devlet'in başkanlığına Midhat Paşa, Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye'nin başkanlığına Ahmed Cevdet Paşa getirildi. Fransa'daki Conseil d'Etat isimli yüksek meclis esas alınarak oluşturulan Şûrâ-yı Devlet'in kuruluşunda başta Sadrazam Âlî Paşa olmak üzere Fuad Paşa, Midhat Paşa ile Fransa'nın İstanbul büyükelçisi Nicholas-Prospër Bourée etkili oldu. İç tüzüğü 1 Nisan 1868'de yürürlüğe giren Şûrâ-yı Devlet'in resmî açılışı 10 Mayıs 1868 tarihinde Sadrazam Âlî Paşa'nın Bâbüâlî'de padişahın nutkunu okuduğu bir merasimle yapıldı. Meclis, 8 Ağustos 1869'da Bâbüâlî binasının orta kısmının üzerine atılan kattaki dairesine taşındı.

Meclisin görevleri kanun ve nizamnâme tasarılarını hazırlamak, mülkî işleri incelemek, mahkeme veya meclislerin verdiği kararların temyizinde adliye ve idare memurları arasında çıkan ihtilâfları çözmek, hükümetle kişiler arasındaki davalara bakmak, kanun metinlerini yorumlamak, devlet memurlarının durumlarını inceleyip gerektiğinde onları yargılamak. 1864 Vilâyet Nizamnâmesi'ne göre her vilâyette sene de bir defa toplanıp vilâyetin sorunlarını görüşecek olan umumi meclislerin düzenlediği mazbataları meclis üyeleriyle müzakere ederek karara bağlamaktı. Bu işler sadâret tarafından meclise havale edilir ve meclis görüştüğü konuların mazbatasını sadârete sunardı. Meclisin hazırladığı tasarılar hükümetin ve padişahın onayından sonra kanunlaşır. Şûrâ-yı Devlet'in kurulmasındaki asıl amaç yargı, yasama

Bâbüâlî binasının orta bölümünün üstünde öne doğru çıkık kısımdaki Şûrâ-yı Devlet Dairesi

